

РОЗДІЛ VII. ОСОБЛИВОСТІ ГОВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

Надія Загнітко

ББК Ш 12=411.4*671
УДК 801.311

НАЗВИ СТРАВ З ВАРЕНОГО ТІСТА В ДОНЕЦЬКИХ ГОВІРКАХ

Стаття продовжує цикл публікацій автора про особливості назв їжі в говірках Донеччини. Подається структурно-семантичний аналіз однієї лексичної мікрогрупи назв їжі – назв страв з вареного тіста, уживаних у донецьких говірках. Докладно розглядається специфіка зазначеного сегмента лексики харчування в новостворених східностепових говірках.

Ключові слова: діалект, донецькі говірки, моделювання, сема, лексема.

Діалектна лексика на позначення їжі вже була предметом спеціальних досліджень в українському мовознавстві. Ці роботи виконані переважно на матеріалі старожитніх українських говорів (праці Є.Д. Турчин, З. Бичка, З. Ганудель, Е. Гоци та ін.). Однак лексика харчування новостворених українських говорів до цього часу залишається недослідженою. Вивчення різних тематичних груп лексики (у т. ч. назв їжі) говорів “територій пізнього заселення є важливим, оскільки відображає своєрідність перебігу еволюційних процесів на лексичному рівні..., дає можливість не тільки докладніше вивчити лексику окремих діалектів, але й подолати нерівномірність дослідження українського діалектного континууму” [Клименко 2001: 1].

Системний аналіз назв будь-якої тематичної групи лексики (ТГЛ) передбачає передусім з’ясування структурно-семантичних особливостей досліджуваних номенів та встановлення їх просторової поведінки. При цьому важливо розглядати аналізовану ТГЛ як багатопланову систему, до складу якої входять лексико-семантичні групи різних типів, кожна з яких розпадається на більші або менші лексико-семантичні парадигми. Так, у межах ТГЛ їжі виділяємо назви їжі рослинного походження, назви їжі тваринного походження та ін. Серед назв рослинного походження виокремлюємо назви крупів і страв з них, назви з овочів і фруктів, назви страв з борошна. У цій роботі розглянемо лише одну лексико-семантичну мікрогрупу назв їжі – назви страв, приготовлених з вареного тіста.

Назви страв з борошна в досліджуваних говірках охоплюють назви більш загальні, які відбивають диференціацію номенів на позначення страв з борошна за способом їх приготування, і спеціальні, які виникли в результаті диференціації лексики в межах назв страв, приготовлених певним способом, за рядом диференційних ознак (ДО). Кожна група назв страв з борошна за конкретним способом їх приготування утворює окрему лексико-семантичну мікрогрупу, пов’язану узагальненим поняттям про спосіб приготування таких видів їжі. “Для української народної кулінарії, як і для кулінарії багатьох слов’янських народів, властиве приготування страв, передусім, за допомогою варіння, тушкування і меншою мірою смаження, випікання” [Артюх 1977: 30]. Одним з найпоширеніших способів приготування страв з борошна було варіння. Тому в межах лексики на позначення страв з борошна, уживаних в українських східностепових говірках, чи не найбільшу групу утворюють назви варених страв з борошна. Крім назв кашоподібних варених борошняних страв (*лемішка, мамалига, соломаха*), у донецьких говірках дотепер активно вживаються й назви інших видів вареної їжі, приготовленої з борошна. Так, окрему лексичну мікрогрупу утворюють номени, що позначають страви з вареного тіста: *зат’їрка, галушки, локшина, вареники* тощо.

Однією з популярних варених страв з борошна в Україні здавна вважається *зат’їрка* [Артюх 1977: 22; Українська мінувшина 1994: 86; Культура і побут 1993: 139]. Ця страва готувалася з крутого підсоленого пшеничного тіста, яке ретельно розтирали з борошном у посуді доти, поки не утворювалися кульки розміром з горошину або квасолину, а потім їх засипали в окріп або кипляче молоко. Після того, як вони спливали затірка вважалася готовою. Найпоширенішою назвою цієї страви в східностепових говірках є лексема *зат’їрка* (С-В НА, Нелепівка, Сп-мих Ол, М, С, Кр Кр, Ул Кр, Ур ВН, М Ст, Петр В, Зач В, Стмл ВН, Ст Ш, Кост, Шевч ВН, Пр Арт, Гродівка, Некр Ол, Єг В, Різн Арт, Мик В, Н-мих М, Св В, Пр НА, Кост М, Бил Сл, Корсунь, Сів, Н-дон ВН, Гл Ст, Р Т, Прох В, Олекс ВН, Нескучне, Андр ВН, А Амв). Порівняймо: *у нас варіли зат’їрку / в міську насипали мук’ / молоко / соліли / вби^еваїеш йайц’ / і треш рукамі в мук’і / м’ожно і в молоко’і варіт’ / тод’і це мол’ішна зат’їрка //* (С-В НА). У частині східностепових говірок уживається варіант лексеми *зат’їрка* з твердим *т* та голосним *и* в середині слова – *затирка* (Нмір ВН, Зл В, Мих Ол, Окт В, Ст Ол, П-2 Ол, Курах, М Амв). Цікаво, що більшість населених пунктів, у яких функціонує назва *затирка*, заселялися вихідцями з Чернігівщини. А тому й не дивно, що в польських українських говірках також знаходимо варіант *затирка*, правда, з дещо іншою семантичною структурою – порівняймо: *затирка* “галушки, що готуються з рідкого тіста, яке набирається ложкою і опускається в окріп” [Лисенко 1972: 81]. Серед інших спорадичних назв такого виду

страви, уживаних в донецьких говірках, зустрічаються лексеми *зати́рґха* (Міч Т, Біл Д, ЧЯ Арт, Бил Сл), *колоту́ха* (В В).

Іншою, не менш популярною стравою з вареного тіста, у донецьких говірках здавна були *галушкі* – порівняймо: *йак спита́йу було́ / шо згото́вить / так хлѡ́цї вс'ігда́ крича́т / за́т'ірку́ або́ галушкі́ // (С) галушкі́ робі́ли так / вода́ заки́пїт' / карто́шечку́ кїда́йем / кїда́йем зажа́рку і на му́ц'ї м'ісім к'істо́ / к'істо́ м'ісім на йайе́чку / а не́ма́ йайе́чка / на кис'л'ачко́в'ї або́ молочко́в'ї / зам'ісі́ли к'істо́ / а тод'ї др'їбнѣ́н'ко рве́мо і кїда́йемо у бу́л'йѡ́н галушкі́ // (Кост М). Найбільш уживаною назвою на позначення страви у вигляді різаних або рваних шматочків прісного тіста, відварених на воді або на молоці, у цій частині українського діалектного континууму є назва *галушкі* з акцентуаційним варіантом *галу́шки*, причому варіант *галу́шки* також характеризується значним ареалом у досліджуваних говірках. Порівняймо: *галушкі́* – Шевч ВН, Гродівка, Некр Ол, Н-мих М, Корсунь, Березове, Окт В, Кост, С, Кр Кр, Стмл ВН, Петр В, Ул Кр, Сп-мих Ол, Новоукр, Гр Кр, Верх Яс, Є М, Сів, Олен В, Н-дон ВН, Нескучне, М Амв, Пр Арт, Мик В, Бл Амв, Олекс ВН, П-2 Ол, Нмір ВН, Ол-Ор Ш, Серд Ш, Прох В, *галу́шки* – Зап Т, Нелепівка, Єг В, В В, Ст Ол, Св В, Пр НА, Ст Ш, Рівнопіль, Зач В, Серд Ш, Кум Ст, Олекс В, Стародубівка, Гл Ст, Стмі ВН, Андр ВН, Міч Т, М Ст, С-В НА, Олекс ВН.*

Для частини донецьких говірок релевантною є опозиція сем “різани шматочки прісного тіста” : “рвани шматочки прісного тіста”, у якій перша сема-опозит репрезентована лексемою *галушкі́* (Стмл ВН, Серд Ш, М Амв), а друга – назвами *рва́н'ц'ї* (Серд Ш, М Амв, Бл Амв), *рва́ники* (Стмл ВН), *рва́н'ї галушкі́* (Стмл ВН). Порівняймо: *на моло́ц'ї м'іс'ут' / а хот' і на вод'ї / а потѡ́м рвут' йїх / рва́нї'ми нази́ва́йут' галушка́ми / це рва́н'ї галушкі́ // (Стмл ВН) йес'т' галушкі́ / а йес'т' рва́н'ц'ї / йак ло́же'чку́ би́рѣш і кїда́йеш / це галушкі́ / а йак круте́н'ко зам'іси́ш / а тод'ї рвеш т'істо́ і кїда́йеш / це рва́н'ц'ї // (Бл Амв)*

Для деяких досліджуваних говірок в аналізованій лексичній мікрогрупі можна виділити ще одну лексико-семантичну парадигму назв страв з вареного тіста: на основі ДО “спосіб приготування”. Так, галушки можна готувати з напіврідкого тіста, яке набирається ложкою й опускається в окріп (інший спосіб з однаковим кінцевим результатом – на пару) або кидаючи шматочки круто змішаного тіста в окріп. У першому випадку галушки виходять пухкі, м'які, тануть у роті, в іншому – тугі, але все одно приємні на смак. Тому в деяких східностепових говірках назви цієї страви є додатково маркованими за ДО “спосіб приготування”. Маніфестантами семи “з рідкого тіста” є лексеми *галушкі́* – Олекс ВН, С, Бл Амв, Нмір ВН, *галу́шки* – Міч Т, М Ст, С-В НА, Андр ВН, а сема “з крутого тіста” репрезентована лексемами *кл'ѡ́чки* – Олекс ВН, Бл Амв, Міч Т, М Ст, С-В НА, *кл'ѡ́чки* – С, Різн Арт, Нмір ВН. У ряді східностепових говірок назви *галу́шки* і *кл'ѡ́чки* (*кл'ѡ́чки*) не є репрезентантами сем-опозитів, оскільки номінують страву зі шматочками вареного тіста, приготувану будь-яким способом. Для таких говірок ця додаткова ДО є нерелевантною. У цих говірках назви *галушкі́* і *кл'ѡ́чки* (Пр Арт, Мик В, А Амв), *галушкі́* і *кл'ѡ́чки* (Ол-Ор Ш, Прох В, Серд Ш), *галу́шки* і *кле́чки* (П-2 Ол) є дублетно-синонімічними назвами однієї реалії. У частині говірок Донеччини номен *кл'ѡ́чки* є єдиним на позначення страви зі шматочків прісного тіста, відварених на воді або молоці – порівняймо: *кл'ѡ́чки* “галушки” – Н-гр Волод, Мих Ол, М Ст, Біл Д, Бил Сл, Курах, ЧЯ Арт, Р Т.

Однотипною із затіркою та галушками є ще одна страва з тіста – *ло́кшина*. Виріб із прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок у східностепових говірках називається : *лапшá* – Прох В, М Амв, Некр Ол, Н-гр Волод, Нелепівка, Зап Т, Ст Ол, Н-мих М, Пр НА, Березове, Ст Ш, М Ст, Зач В, Нмір ВН, Ул Кр, Сп-мих Ол, С-В НА, Бл Амв, Ур ВН, Олен В, Ол-Ор Ш, Макс М, Курах, Самс Т, ЧЯ Арт, А Амв; *лопшá* – Ямп КЛ, *ло́кшина* – П-2 Ол, Корсунь, Кост, Серд Ш, Сів, Бл Амв, Олекс В, Стмі ВН, Гл Ст, Нескучне, *лапшá* і *ло́кшина* – Гродівка, Різн Арт, Міч Т, Рівнопіль, Н-2 Яс, Серд Ш, Біл Д, Бил Сл, Р Т, Олекс ВН; *ло́кша* – Єг В, В В, Св В, Мих Ол, Кр Кр, Стмл ВН, Петр В, С, Є М, Новоукр; *лапшá* і *ло́кша* – Мик В, Окт В, М, Гр Кр, Н-дон ВН, Андр ВН. Так, найбільш поширеною назвою страви з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок у донецьких говірках є лексема *лапшá*, що, очевидно, почала активно функціонувати в українських говірках під впливом російських – порівняймо: рос. *лапшá* “изделие из пшеничной муки в виде узких тонких полосок теста” [Ожегов 1989, с.338]. Одним із найважливіших чинників у розвитку лексичної системи східностепових говірок “є контактування з російською мовою, літературною і діалектною, що пояснюється: а) характером заселення території аналізованого району (частина переселенців була вихідцями з колишніх російських губерній), б) впливом російської мови як мови міжнаціонального спілкування, в) сучасними українсько-російськими міждіалектними взаємовпливами (східностепові говірки межують з російськими)” [Омельченко 1982: 101]. Номен *лапшá* й дотепер поширений в багатьох українських говірках. Порівняймо: *дл'а лапш'ї м'іс'ут' т'істо на йайц'ах / м'іс'ут' / а то'д'ї р'їжут' / а то'д'ї с'ушат' / то́нко раска́туйе́ц':а / скла́дуйе́ц':а гармо́шеч'ко'ї і р'їжи́ц':а то́н'ін'ко // (Гр Кр) з лапшѡ́йу можна суп варі́т' / а мо́жна мо́лѡшине́ // (Нелепівка).*

У говірці н.п. С-В НА функціонує й похідний номен від назви *лапшá* – *лапше́вник* “бабка з локшини”. Порівняймо: *лапше́вник / це така́ / йак зап'іка́нка з ве́рмише́л'ї / на́да одварі́т' / на друшл'ак од'кї́нут' / йайц'ів накі́дат' / посолі́т' і в духѡ́вку // (С-В НА).*

Отже, лексичними маніфестантами семими “виріб із прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок” у донецьких говірках є назви *лапшá*, *ло́кшина*, *ло́кша*, рідко – *лопшá*. У випадку з номеном *лопшá* спостерігаємо явище гіперизму в системі голосних східностепових говірок. Очевидно, таке “окання” розвинулось в умовах, коли мовці “хибно ототожнюють етимологічно неоднорідні ряди звуків і уніфікують їх

за певним поширеним зразком” [Шарпило 1956: 59]. У цьому випадку, як справедливо зазначає Б.А. Шарпило, з’ясування природи згаданого явища вимагає деяких відомостей про історичні умови розвитку досліджуваних говорів [Шарпило 1956: 61]. Оскільки історія заселення цього району дає можливість передбачати утворення тут гетерогенних говірок з різнодіалектною основою [Фроляк 2002: 142], то цілком умотивованим видається виникнення гіперичного явища “окання”, яке сформувалося внаслідок відштовхування від “акання”, поширеного в деяких “акаючих говірках” на півночі Донецької області та в окремих слобожанських говірках, що є сусідніми для досліджуваних.

До страв, приготованих з вареного тіста, належить і страва з невеликих варених виробів, зліплених з прісного тіста й начинених сиром, картоплею, капустою, ягодами тощо. Семема “борошняні варені виробі, зліплені з тіста, з начинкою” репрезентована в східноstepових говірках однотипно – лексемою *варéні^еки*. Різниця в номінації видів страви зумовлена лише відмінностями в назвах начинки: *варéні^еки з сiром* – А Амв, Андр ВН, Біл Д, Бл Амв, Времівка, Верх Яс, Гр Кр, Гродівка, Єг В, Є М, Зап Т, Зач В, Зв А, Зл В, Кост, Корсунь, Кост М, Кр Кр, Кум Ст, Курах, М, Макс М, Мик В, М Ст, Мих Ол, Міч Т, Некр Ол, Нескучне, Нмйр ВН, Нов КЛ, Новоукр, Окт В, Олекс В, Олекс ВН, Ол-Ор Ш, Олен В, Петр В, Покр Арт, Пр Арт, Пр НА, Прох, Рівнопіль, Різн Арт, С, Св В, С-В НА, Сів, Сп-мих Ол, Стародубівка, Стмй ВН, Ст Ш, Ст Ол, Ур ВН, Ул Кр, Ч Сл, ЧЯ Арт, Шевч ВН, Ямп КЛ, *варéні^еки з твóрогом* “вареники із сиром” – Нов КЛ, Ямп КЛ, ЗК КЛ, Різн Арт, Сів, Пр Арт, Бил Сл, Тет Сл, Ч Сл, Покр Арт, П-2 Ол, Некр Ол, Гр Кр, Нелепівка, Гродівка, Н-2 Яс, Серд Ш, Бл Амв, М Амв, Ол-Ор Ш, Р Т, А Амв, Ст Ш, Кум Ст, Міч Т, Зап Т, Самс Т, Н-гр Волод, Зач В, Рівнопіль, Зл В, Св В, Прох В, Окт В, Березове, Олекс В, Олен В, Мик В, М Ст, Петр В, Н-дон ВН, Стмл ВН, Стмй ВН, Ур ВН, Олекс ВН, Андр ВН, Шевч ВН, Кр Кр, М, Макс М, Новоукр, Н-мих М; *варéні^еки з вишн’ами*, *варéні^еки з йáгодами* “вареники з вишнями”, *варéні^еки з картóшкою*, *варéні^еки з картóшеч’кою* – в усіх східноstepових говірках, *варéні^еки з капúстою* – в усіх східноstepових говірках. Серед особливостей східноstepових назв борошняних варених виробів, зліплених з тіста, з начинкою, є наявність у складі описових номінативних конструкцій семантичного діалектизму *йáгоди* “вишні”, поширеного в переважній більшості східноstepових говірок. Крім того, у багатьох досліджуваних говірках активно вживаною є назва *варéники с твóрогом*, що розвинулась, очевидно, також під впливом сусідніх російських говірок, про що свідчить лексичний компонент *творог*. У назвах *варéники з картóшкою*, *варéники з картóшеч’кою* спостерігаємо словотвірні діалектні риси – функціонування словотвірного діалектизму *картóшка* та демінутива *картóшеч’ка*, уживаних в усіх східноstepових говірках. Отже, особливості назв борошняних варених виробів з начинкою, зліплених з тіста, у донецьких говірках детерміновані специфікою номінації начинки, а потім відповідно й виробу з такою начинкою.

Перехідною формою борошняних страв з вареного тіста від галушок, локшини до вареників можна вважати *вар’аніц’і* – порівняймо укр. літ. *варéніц’і*, *варяніц’і* “виготовлений для вареників, розкачаний як коржик шматочок тіста, що його іноді варять і без начинки” [ВТС СУМ 2001: 75]. Лексична реалізація цієї семи в східноstepових говірках також є однотипною. Відмінністю є лише той компонент у семантичній структурі цієї назви, що вона завжди була додатком до вареників. Л.Ф. Артюх зазначає, що *вар’аніц’і* “варили переважно в піст або навесні, коли запаси продуктів істотно зменшувались” [Артюх 1982: 23]. У говірках Донеччини назва *вар’аніц’і* вживається на позначення такого ж самого виробу з крутого тіста, порізаного на шматки й розкачаного (без начинки), як і на всій території України, однак мотивація приготування такої страви відрізняється. Так, *вар’аніц’і* на Донеччині готували частіше як додаток до вареників: коли залишалося тісто, а начинка вже вся була використана, господині з цих залишків тіста ліпили *вар’аніц’і*, що були ласощами для дітей, оскільки відрізнялися від решти приготовленої страви. Порівняймо: *вар’аніц’і од’ел’но не^е варіли / а коли оставалос’а т’істо од варéник’ів с картóше^ечкою чи с сiром / тод’і кiдали вар’аніц’і // (С)*

Таким чином, лексико-семантична мікрогрупа назв страв з вареного тіста в східноstepових говірках Донеччини не відрізняється розмаїттям лексичного репертуару, що зумовлено структурою реалемного плану: основна частина проаналізованих лексем є назвами однотипних реалій і відома всім іншим українським говорам та українській літературній мові. Однак у говірках Донеччини наявні діалектні номени, що характеризуються рядом лексичних, семантичних, фонетичних, словотворчих особливостей. У цьому плані показовими, на наш погляд, є назви *лопiа́*, *лапiа́*, *лóкшиа*, *лапiше́вник*, *варéники с твóрогом*, *варéники з картóшеч’кою*, *варéні^еки з йáгодами*. На особливу увагу заслуговують лексичні маніфестанти опозиції сем “різані шматочки прісного тіста” : “рвані шматочки прісного тіста” – *галушкí* : *рвáн’ц’і*, *рвáники*, *рвáн’і галушкí*. Для повної характеристики зазначеного сегмента лексики харчування, уживаної в східноstepових українських говірках, необхідно дослідити кожну групу назв страв з борошна за конкретним способом їх приготування, що утворюють окремі лексико-семантичні мікрогрупи, пов’язані узагальненими поняттям про спосіб приготування таких видів їжі: назви варених страв з борошна, назви смажених страв з борошна, назви печених страв з борошна. Тільки за умови аналізу всіх зазначених лексико-семантичних мікрогруп назв їжі можна мати цілісне уявлення про специфіку назв досліджуваної ЛСГ (а значить і ТГЛ їжі) в донецьких говірках і покрити одну з лакун у вивченні лексики новостворених українських говорів.

Література

- Артюх 1977 : Артюх, Л.Ф. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження [Текст] / Л.Ф. Артюх – К.: Наук. думка, 1977. – 155 с. – Бібліогр.: с. 3-149. – 10000 пр.
- Артюх 1982 : Артюх, Л.Ф. Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України [Текст] / Л.Ф. Артюх – К.: Наук. думка, 1982. – 111 с. – Бібліогр.: с. 3-104. – 1000 пр.
- Клименко 2001: Клименко, Н.Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Донецький національний університет. – Донецьк, 2001. – 19 с.
- Культура і побут 1993 : Культура і побут населення України: Навч. посібник [Текст] / В.І. Наулко (кер.). – К.: Либідь, 1993. – 288 с. – Бібліогр.: с. 278-280. – ISBN 5-325-00304-6.
- Омельченко 1982 : Омельченко, З.Л. Взаємодія лексики східностепових говорів України з лексикою російської мови [Текст] / З.Л. Омельченко // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доп. –Ужгород: Вид-во Ужгород. ун-ту, 1982. – С. 100-102.
- Українська минувшина 1994 : Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник [Текст] / А. Пономарьов (кер.) – К.: Либідь, 1994. – 645 с. – Бібліогр.: с. 238-239. – ISBN 5-325-00592-8.
- Фроляк 2002 : Фроляк, Л.Д. До питання про типологію говірок діалектної суміжності степового і слобожанського говорів [Текст] / Л.Д. Фроляк // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. пр. – Харків: «ОВС» ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2002. – С. 141-148. – Бібліогр.: с. 148.
- Шарпило 1956 : Шарпило, Б.А. До питання про історичну природу деяких гіперичних явищ в говорах південно-східного наріччя української мови [Текст] / Б.А. Шарпило // Наукові записки Ворошиловградського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. – Вип. 5. – Філологічна серія. – Ворошиловград, 1956. – С.59-67. – Бібліогр.: с. 67.

Джерела

- ВТС СУМ 2001: Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови [Текст] / В.Т. Бусел (уклад. і гол. ред.). – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с. – ISBN 966-569-013-2.
- Лисенко 1972: Лисенко, П.С. Словник поліських говорів [Текст] / П.С. Лисенко. – К.: Наук. думка, 1972. – 260 с. – 2200 пр.
- Ожегов 1989: Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов / Н.Ю. Шведова (ред.). – М.: Рус. яз., 1989. – 750 с. – ISBN 5-200-00313-X.

Список умовних скорочень обстежених населених пунктів Донецької області

А Амв – с. Артемівка Амвросіївського району, **Андр ВН** – с. Андріївка Великоновосілківського району, **Біл Д** – с. Білецьке Добропільського району, **Березове** – с. Березове Мар'їнського району, **Бил Сл** – с. Билбасівка Слов'янського району, **Бл Амв** – с. Благодатне Амвросіївського району, **В В** – с. Володимирівка Волноваського району, **Времівка** – с. Времівка Великоновосілківського району, **Верх Яс** – с. Верхньоторецьке Ясинуватського району, **Гл Ст** – с. Глинки Старобешівського району, **Гр Кр** – с. Гришине Красноармійського району, **Гродівка** – с. Гродівка Красноармійського району, **Єг В** – с. Єгорівка Волноваського району, **Є М** – с. Єлизаветівка Мар'їнського району, **Зап Т** – с. Запорожець Тельманівського району, **Зач В** – с. Зачатівка Волноваського району, **Зв А** – с. Званівка Артемівського району, **Зл В** – с. Златоустівка Волноваського району, **ЗК КЛ** – с. Зелений Клин Краснолиманського району, **Кост** – м. Костянтинівна, **Корсунь** – с. Корсунь м. Єнакієвого, **Кост М** – с. Костянтинівка Мар'їнського району, **Кр Кр** – с. Красне Красноармійського району, **Кум Ст** – с. Кумачеве Старобешівського району, **Курах** – м. Курахово Мар'їнського району, **М** – м. Мар'їнка, **М Амв** – с. Металіст Амвросіївського району, **Макс М** – с. Максимільянівка Мар'їнського району, **Мик В** – с. Микільське Волноваського району, **М Ст** – с. Мар'ївка Старобешівського району, **Мих Ол** – с. Михайлівка Олександрівського району, **Міч Т** – с. Мічурине Тельманівського району, **Н-2 Яс** – с. Новоселівка-2 Ясинуватського району, **НА В** – с. Новоандріївка Волноваського району, **Некр Ол** – с. Некременне Олександрівського району, **Нелепівка** – с. Нелепівка м. Дзержинська, **Нескучне** – с. Нескучне Великоновосілківського району, **Н-гр Волод** – с. Новогригорівка Володарського району, **Н-дон ВН** – с. Новодонецьке Великоновосілківського району, **Нмір ВН** – с. Новомайорське Великоновосілківського району, **Н-мих М** – с. Новомихайлівка Мар'їнського району, **Нов КЛ** – с. Новоселівка Краснолиманського району, **Новоукр** – с. Новоукраїнка Мар'їнського району, **Окт В** – с. Октябрське Волноваського району, **Олекс В** – с. Олександрівка Волноваського району, **Олекс ВН** – с. Олексіївка Великоновосілківського району, **Ол-Ор Ш** – с. Олексієво-Орлівка Шахтарського району, **Олен В** – с. Оленівка Волноваського району, **Петр В** – с. Петрівське Волноваського району, **П-2 Ол** – с. Петрівка-2 Олександрівського району, **Покр Арт** – с. Покровське Артемівського району, **Пр Арт** – с. Переїзне Артемівського району, **Пр НА** – с. Приморське Новоазовського району, **Прох В** – с. Прохорівка Новоазовського району, **Р Т** – с. Розсіпне м. Тореза, **Рівнопіль** – с. Рівнопіль Волноваського району, **Різн Арт** – с. Різниківка Артемівського району, **С** – м. Селидове, **Самс Т** – с. Самсонове Тельманівського району, **Св В** – с. Свободне Волноваського району, **С-В НА** – с. Седово-Василівка Новоазовського району, **Серд Ш** – с. Сердите Шахтарського району, **Сів** – м. Сіверськ Артемівського району, **Сп-мих Ол** – с. Спасько-Михайлівка Олександрівського району, **Стародубівка** – с. Стародубівка Першотравневого району, **Стмй ВН** – с. Старомайорське Великоновосілківського району,

Стмл ВН – с. Старомлинівка Великоновосілківського району, Ст Ш – с. Степанівка Шахтарського району, Ст Ол – с. Степанівка Олександрівського району, Тет Сл – с. Тетянівка Слов'янського району, Ур ВН – с. Урожайне Великоновосілківського району, Ул Кр – с. Улянівка Красноармійського району, Ч Сл – с. Черкаське Слов'янського району, ЧЯ Арт – с. Часів Яр Артемівського району, Шевч ВН – с. Шевченко Великоновосілківського району, Ямп КЛ – с. Ямпіль Краснолиманського району.

Статья посвящена анализу особенностей названий еды из варёного теста в восточнестепных говорах Донетчины; в ней рассмотрены структурно-семантические особенности одной лексической микрогруппы лексики питания – названий еды из варёного теста, которые употребляются в донецких говорах. В статье подробно описана специфика указанного сегмента лексики питания на материале украинских говоров Донецкой области.

Ключевые слова: диалект, донецкие говоры, моделирование, сема, лексема.

The paper presents the attempt of structural and semantic analysis of the names of dishes of boiled dough in eastern local dialects of the Donetsk region. The lexical features of the names of dishes of boiled dough is considered in detail on the lexical local dialects' material.

Keywords: dialect, local dialects of the Donetsk region, modelling, lexeme, seme.

Надійшла до редакції 19 січня 2010 року.

Наталія Клименко

ББК Ш 12=411.4*671

УДК 801.311

НАЗВИ ОДЯГУ ДЛЯ НІГ У СХІДНОСТЕПОВИХ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті здійснено структурно-семантичний аналіз однієї лексико-семантичної групи – назв одягу для ніг, що дозволяє виявити їх лексичний репертуар у донецьких говірках, особливості семантичної структури, специфіку функціонування; встановлено просторову поведінку аналізованої лексики в східностепових говірках.

Ключові слова: наддіалектна модель, сема, семантична структура слова, варіативність, українські східностепові говірки.

Українська діалектологія на сучасному етапі розвитку характеризується посиленою увагою до лексичного складу українських говорів. Триває активна робота над збиранням і систематизацією діалектного лексичного матеріалу, що проводиться “у річищі реалізації... комплексної Програми, спрямованої на створення Лексичного атласу української мови і Словника українських народних говорів. Програмою, за якою збирається лексика українських говірок, передбачено широкомасштабне вивчення народної термінології різноманітних тематичних груп” [Свтушок 1992: 3-4]. Вивчення словникового складу різних тематичних груп лексики (ТГЛ) всіх говіркових масивів є невідкладним завданням діалектної лексикології, без вирішення якого не можна говорити про системне дослідження лексики. Причому вичерпну інформацію про досліджуване діалектне явище дає “лише розгляд мовних одиниць говірок як складових парадигми (чи кількох парадигм), мікросистем різної величини та як елемента дво- чи багатокомпонентного ареального протиставлення” [Гриценко 1984: 22].

Беручи за основу структурно-семантичний аналіз лексики, в українській діалектології на матеріалі різних говорів, здійснені дослідження сільськогосподарської лексики (П.Ю. Гриценко, М.В. Никончук); ботанічної (І.В. Сабадош, Л.Д. Фроляк); обрядової (В.Д. Дроботенко, М.М. Бігусяк, І. Магрицька) та інших ТГЛ. Значну увагу приділено дослідженню побутової лексики: назв житлових приміщень та їх частин (К.Д. Глуховцева); назв меблів (Г.І.Мартінова, К.Д.Глуховцева); назв одягу (Й.Ф. Бабій, Н.І. Пашкова, Л.Г. Анісімова, Н.Б. Клименко). Предметом цього дослідження є структурно-семантичні особливості назв одягу східностепових говірок Донеччини, які будуть розглянуті на прикладі одного сегмента ТГЛ одягу – назв одягу для ніг.

Репертуар назв одягу для ніг у досліджуваних говірках включає як давні, так і інноваційні номени на позначення жіночого й чоловічого одягу для ніг, пошитого з різного матеріалу, різноманітної гами кольорів, виготовленого за певним кроєм. Однак домінантною диференційною ознакою (ДО), яка організовує структурно й семантично всі лексеми, що можна віднести до цієї лексико-семантичної групи, є ДО “стать носія одягу”.

Жіночий різновид одягу для ніг може бути двох типів: “вив’язаний одяг для ніг без штанців” і “вив’язаний разом із штанцями одяг для ніг”. Ці дві семантичні вступують у відношення опозиції, що є релевантною для всіх східностепових говірок. Дистрибуцію такої опозиції сем можна простежити в таблиці, яка передає наддіалектну модель назв жіночого одягу для ніг (табл. 1).